

FASCINERENDE GECONCENTREERDE TREK

Vogelen aan de Bosporus

Door Jan de Peer

Vogeltrek is altijd fascinerend. Zeer interessant in de herfst zijn de sterke trekdagen aan de Nederlandse duinkust, wanneer zeer grote aantallen vogels vanaf de ochtendschemering langsvliegen, bij zuidelijke winden tegen de kust gestuwd.

In het voorjaar is de trek minder spectaculair, althans in ons land. Toch kan ook dan een sterke concentratie optreden, bijvoorbeeld in het Rhône-dal, ter hoogte van Avignon, waar op gunstige 'valdagen' zeer grote aantallen zwaluwen langstrekken.

Indrukwekkend is ook de najaarstrek van de 'zweefvliegers', thermiek-profiteurs en voornamelijk stootvogels, die Zweden verlaten ter hoogte van Falsterbö, dat sinds tientallen jaren dan ook een geliefd oord voor vele vogelwaarnemers is gedurende de maanden augustus en september. Er zijn in Europa nog meer plaatsen waar geconcentreerde trek plaats vindt, bijvoorbeeld Gibraltar, over Malta en vooral over de Bosporus, ter hoogte van Istanbul.

Enthousiast gemaakt door een artikel van R. Porter en L. Willis: 'The autumn migration of soaring birds at the Bosporus' in The Ibis nr. 110, blz. 520-536, bracht ik zowel in 1971 als in 1972 circa 10 dagen aan de Bosporus door. Dagen die zo onvergetelijk zijn, dat ik mij geroepen voel mijn collegae ornithologen aan te sporen dit Mekka te bezoeken. Merkwaardig genoeg hebben veel Scandinaviërs, Duitsers, maar vooral Engel-

Bedrijvigheid op de top van de Büyük Camlica met Bosporus op achtergrond

Foto: J. de Peer

sen, Istanbul al enige jaren ontdekt; het aantal Nederlanders was tot op heden nog gering. In tegenstelling tot het bezoek aan broedterreinen of het misdadige gefotografeer bij nesten (Ameland!) levert grote belangstelling voor deze trek geen enkel gevaar op voor de vogels zelf, zodat de Çamlıça heuvels aan de Bosporus een heel goede tegenhanger kunnen worden van de 'Hawk Hill', de beroemde Kittatinny Ridge in Pennsylvania, U.S.A.

Vanaf de Europese kant van de Bosporus, in het moderne stadsdeel van Istanbul, zijn aan de overzijde duidelijk twee heuvels te zien: een kleine beboste, de Küçük Çamlıça (küçük = klein) en een hogere, waarop een lichtmast en een lange betonnen t.v. mast; de Büyük Çamlıça (büyük = groot).

Om de heuvels te bereiken neem je de veerpont naar Usküdar aan de overzijde, vervolgens een dolmus (gemeenschappelijke taxi) naar Kisikli, een dorpje precies tussen de beide heuvels gelegen.

Je kunt in Istanbul al direct beginnen te vogelen, want in de parkjes en langs de Bosporus is zeer algemeen de Palmduif (*Streptopelia senegalensis*). In september broeden en nestelen deze er nog lustig op los. In de lucht hangen nog honderden Alpengierzwaluwen, een zeer algemene broedvogel, voornamelijk in het oude deel van de stad. Bij de steigers van de ponten vliegen geregeld Dwergmeeuwen en tussen de vele Kokmeeuwen is meermalen een Zwartkopmeeuw waar te nemen.

Tijdens de overtocht zie je altijd enige troepen Noordse Pijlstormvogels laag over het water voorbij vliegen. Het is de oostelijke vorm, *P. puffinus yelkouan*. In het voorjaar zijn er op één dag duizenden waar te nemen, heen en weer vliegend tussen de Zwarte Zee en de Zee van Marmora.

Van de rusteloos vliegende donkere vogels vertellen de vissers vele verhalen. Zo zegt men, dat de zielen van slechte mensen, die als straf voor hun wandaden in donkere vogels veranderd zijn nu rusteloos en zonder hoop over de zee vliegen — tot aan de jongste dag. Volgens een andere legende betreft het hier de geïncarneerde zielen van de rampzaligen die in de Bosporus verdronken zonder in staat van genade te zijn, en eveneens op de verlossing wachten . . .

Op 18 maart 1973 nam Jaap Taapken tientallen troepen Noordse Pijlstormvogels van 40 tot soms wel 100 stuks vliegend waar boven de Bosporus tussen Istanbul en Yeniköy.

In het najaar is de soort minder talrijk. Voor de liefhebbers is hier nog veel werk te doen, want niemand weet waar deze populatie broedt, vermoedelijk ergens aan de Zwarte Zee.

Op gunstige trekdagen zijn vanaf de pont en ook boven Istanbul al stootvogels te zien die naar de Çamlıça heuvels glijden. Ben je uit de dolmus gestapt op het pleintje van Kisikli, bij de dorpsklok, dan kun je direct de kleine Çamlıça gaan bestijgen. De heuvel ligt in een ommuurd park met zware bomen en veel struiken als onderbegroeiing en, althans in de trek-tijd, zeer vogelrijk.

We zagen hier zeer veel Kleine Vliegenvangers, waarvan enkelen nog in zomerkleed. Omdat ook de Grauwe en de Bonte Vliegenvanger algemeen zijn kun je heel goed het verschil zien; de kleine zit verticaler, wipt met de staart, waarvan het wit opvallend is. In een dode spar kwamen 's avonds circa 25 Bijeneters de nacht doorbrengen, overdag joegen ze boven de heuvel op insecten.

Zeer interessant is het aantal kleine zangers, naast bekende soorten als Tijftjaf, Braamsluiper en Zwartkop zagen we vaak de Bergfluit (P. bonelli) en de Kleine Zwartkop (S. melanocephala) met zijn prachtige rode oogring.

Geregeld waren er Wielewalen en verschillende lijstersoorten en enkele exemplaren van de Nachtzwaluw. Broedvogel is er de Syrische Bonte Specht (D. syriacus), gemakkelijk te herkennen aan een hoog geluid,

totaal verschillend van de Grote Bonte Specht, waarop hij veel lijkt, echter met meer wit aan de wangen. Geregeld namen wij er Duin- en Roodkeelpiepers en Kruisbekken waar.

Wanneer je aldus vogelend de top van de Küçük Çamliça hebt bereikt, komt het uitzicht daar als een verrassing. Vóór je de Bosporus met aan de andere kant Istanbul, links de Zee van Marmora met de groep Prinseneilanden. Vanaf deze top werden alle waarnemingen gedaan, beschreven in bovengenoemd artikel van Porter en Willis. Men was in 1966 nog van mening dat de lichtverhoudingen vooral in de middag, gunstiger waren dan op de Büyük Çamliça. Bovendien nam men aan dat de hoofdmassa over de Küçük vloog.

Uit latere waarnemingen is wel gebleken dat de Büyük Çamliça, die hoger is en een veel beter gezichtveld heeft door de afwezigheid van hoge bomen, gunstiger is voor de tellingen van overzeilende 'zweefvliegers'. Helaas is de grote heuvel door een asfaltweg veel gemakkelijker te bereiken, er bevindt zich reeds een theetentje en men heeft plannen een hotel op de top te bouwen.

Vooraf op zondag komen hele Turkse families naar deze top, doorgaans met veel lawaai en wordt de Çamliça een soort Bloemendaals Kopje van Istanbul. In september treffen deze Turken dan een internationale menigte aan, die constant met grote en kleine kijkers in de lucht staat te turen, omringd door een opstelling van driepoten waarop zeekijkers en foto-toestellen met telekanonnen van 100 cm en meer zijn gemonteerd. En op dit alles kijken onze stootvogels en Ooievaars neer, terwijl ze zwijgend langs en over zeilen.

Als je als nieuweling op de top arriveert, blijkt deze ornithologen kolonie van groot nut, want je kunt snel het vak leren, waarbij het wel nodig is de Engelse namen te kennen.

Een groot voordeel tegenover het trekwaarnemen aan de Nederlandse kust is, dat je niet voor dag en dauw uit je bed moet, omdat aan de Bosporus de trek pas begint als er voldoende thermiek is.

Zoals gezegd, beleefden we gedurende de dagen dat we op de Büyük Çamliça doorbrachten, ongelooflijke momenten; een droge opsomming van waarnemingen zou te ver voeren. Het lijkt mij nuttiger een algemeen overzicht te geven van de gegevens, verzameld gedurende de laatste 6 jaar, voornamelijk door Britse ornithologen, die vanaf begin augustus tot half oktober continu tellen. Uit hun publikaties en door gesprekken met diegenen, aanwezig op de Çamliça, kwam ik tot de volgende gegevens waarin mijn eigen waarnemingen ook verwerkt zijn:

Gedurende ongeveer twee maanden passeert een zeer groot deel van de populatie van 'zweefvliegers' (stootvogels, Ooievaars) uit een enorm groot Midden- en Oosteuropes verspreidingsgebied de Bosporus, op weg naar hun winterkwartieren, voornamelijk in Afrika. Waarschijnlijk komt veruit het grootste deel over de zuidpunt van de Bosporus, ter hoogte van Istanbul.

Sterke trek is er alleen bij noordoostelijke winden (normaal in dat jaargetijde), de Ooievaar komt echter ook bij zuidelijke wind door. Het soortenpatroon verandert naarmate de trek vordert. De Ooievaar begint vroeg in augustus en culmineert aan het einde van die maand en de eerste week van september, wanneer ook de hoofdmacht der Wespendieven doorkomt. De trek van de grote stootvogels culmineert in de tweede helft van september, waarna massa's Buizerden langs vliegen. De Zwarte Ooievaar komt vrijwel geheel in september, begin oktober. Door de intensievere waarnemingen van de laatste jaren is pas goed gebleken hoe belangrijk de Bosporus (nog?) is.

Enige gegevens over soorten en aantallen

(Gedeeltelijk ontleend aan bulletin 8 van de Ornithological Society of Turkey, Januarij 1973).

Ooievaar (*Ciconia ciconia*)

Hoofdtrek vanaf begin augustus, is midden september bijna volledig geëindigd. We zagen op 17 september 1972 nog een troepje van 12 Ooievaars schroeven tussen de beide Camlica's, in deze troep draaide één Witte Pelikaan (*Pelecanus onocrotalus*) mee. Het was een fantastisch gezicht! Ongelooflijk groot kunnen de aantallen Ooievaars zijn, troepen van meer dan 1000 stuks zijn geen uitzondering. Bewoners van één van de Prinseneilanden vertelden mij dat soms 's avonds het gehele eiland wit bespikkeld is van de roestende Ooievaars. Midden augustus zijn er dagen dat er 40 tot 50-duizend Ooievaars passeren. In 1971 kwamen er totaal meer dan 200.000 over de heuvels!

Zwarte Ooievaar (*C. nigra*)

Deze komt later door, culmineert midden september. De aantallen zijn geringer dan die van de *C. ciconia*, in 1971 echter meer dan 7000 stuks. Hoewel de troepen vaak vrij hoog langs zweven of gaan schroeven, zijn we ook wel eens bang geweest dat een troep Zwarte Ooievaars de huizen van Kisikli zou binnenzellen. Eind september komen er regelmatig enkele exemplaren gewone Ooievaars met de zwarte mee. Een troep van zo'n 40 tot 50 Zwarte Ooievaars laag over je heen zeilend was, althans voor mij, het ornithologische eindel!

Wespendief (*Pernis apivorus*)

Deze begint, evenals de Ooievaar, vroeg door te komen, de hoofdmassa is vóór september doorgetrokken, hoewel tot en met de derde week van die maand nog vrij grote aantallen te zien zijn. De trek van de Wespendief is vrij scherp gescheiden van die van de Buizerd, die pas daarna goed op gang komt. Op gunstige dagen gaat een onafgebroken stroom Wespendieven over de Camlica, in 1971 circa 26.000 stuks.

Buizerd (*Buteo buteo*)

Trektijd: zie Wespendief. Op 3.10.1971 kwamen er over de Küçük Camlica meer dan 4.000 Buizerden, waartussen veel Schreeuw- en Slangenarenden. In dat jaar totaal geteld meer dan 18.000, in 1969 circa 30.000. Naast *B. buteo* veel *B.b. vulpinus*, oostelijke vorm, meer roodbruin gekleurd.

Balkansperwer (*Accipiter brevipes*)

In tegenstelling tot de gewone Sperwer, die in geringe aantallen en solitair over de Bosporus komt, trekt de Balkansperwer in grote troepen, soms zagen we er 400 tegelijk schroeven. Vooral het licht gekleurde mannetje is een prachtige vogels. Zoals met alle langstreckende vogels is redelijk tellen slechts mogelijk als de troep gaat zweven en landinwaarts afglijdt. Wanneer de dieren hoogte nemen door schroeven is dat onmogelijk, vooral met de betrekkelijk kleine Balkansperwer, waarvan dan van anderen af gezien een enorme massa door elkaar kringelen. Totaal 1971: 5.000, waarvan bijna de helft op 15 september.

Roodpootvalk (*Falco vespertinus*)

Deze trekt in kleine aantallen, in troepjes door. Op 25.9.1972, overigens een slappe trekdag, kwamen er plotseling 15 Roodpootvalken langs de heuvel cirkelen, laag over de boomtoppen. Het was de oostelijke vorm, de mannetjes zijn zeer donker, waartegen de witte ondervleugel sterk contrasteert. Ze schroefden een tijdlang zo dicht langs de helling voor ons dat de felrode poten zonder kijker heel goed te zien waren. Totaal passeerden er die dag zeker 40 exemplaren, een hoog aantal, ook voor de Bosporus.

Schreeuwarend (*Aquila pomarina*)

Dit is de meest voorkomende arend. Het is thans wel duidelijk dat de nog bestaande Europese populatie van deze soort in betrekkelijk korte tijd 'explosief' over de Bosporus trekt. De topdagen vallen in de derde week van september. Zo was 22.9.1972 een indrukwekkende dag, we zagen toen meer dan 4.000 Schreeuw- en 400 Slangenarenden over ons heen zeilen. Reeds vroeg in de ochtend schroefden er veel exemplaren boven het centrum van Istanbul. Op precies dezelfde datum in 1971 was het eveneens een topdag, ongelooflijke aantallen Schreeuwarenden zeilden toen over, in twee uur werden er meer dan 5.000 geteld. In 1971 passeerden er totaal bijna 19.000 exemplaren de Bosporus over de Camlicaheuvels. De Schreeuwarend is in de vlucht een donkere, hoekige

vogel, duidelijk groter dan de Buizerd. Hij is moeilijk te onderscheiden van de Bastaardarend (*A. clanga*), die in een zeer gering aantal eveneens doorkomt, maar later in de tijd.

Slangenarend (*Circaetus gallicus*)

Deze vogel is slanker en lichter gekleurd dan de Schreeuwarend. Vooral de langere kop valt op, die voor de denkbeeldige lijn uitsteekt tussen de twee vleugelboegen. Hij is meer een individualist, die wel regelmatig maar vaak alleen of met enkele exemplaren voorbijkomt.

De totale overtrekkende populatie bedraagt meer dan 2.000 stuks, meestal van de lichte fase.

Voor mij is de Slangenarend een imponerende vogel; als hij laag over je heen komt aan het einde van de dag en de zon boven de Bosporus ondergaat, zie je pas goed wat een prachtige vogel het is met de zeer beweeglijke kop en de lange staart. Een enkele maal zagen we een exemplaar even op buizerdmanier staan bidden boven de helling, iets dat ik in 1972 in een broedgebied (Provence) de gehele dag kon waarnemen. Een enkele keer komen er veel tegelijk over, 20 tot 30 stuks.

Dwergarend (*Hieraaetus pennatus*)

Deze komt regelmatig door, totale populatie circa 500 exemplaren, zowel donkere als lichte fase. De laatste is gemakkelijk te herkennen, de donkere fase moeilijker, vooral als er geen Zwarte Wouwen meekomen als vergelijkingsmateriaal. De staart is mooi sepiabruin, op de bovenkant vallen de witte schouderveren op. Het is vaak een woeste vlieger, die plotseling uit zijn glijvlucht een duik omlaag doet en nu en dan ook geluid maakt.

Dat je aan de Bosporus de kans krijgt verscheidene soorten met elkaar te vergelijken bleek bijvoorbeeld op de avond van 18.9.1972 toen wij de kleine Camlica beklommen om te zien of er vogels gingen roesten in het bos om de top van de berg. Boven ons zweefde toen het volgende gezelschap: 3 Boomvalken, 2 Dwergarenden (donkere fase), 2 Zwarte Wouwen, 1 Slangenarend (lichte fase), 1 Kleine Torenvalk (*F. naumanni*) en 3 Buizerden. Vooral de Dwergarenden waren agressief en stootten geregeld op de wouwen, waartussen bliksemsnel de Boomvalken (broedvogels) doorheen flitsten. Na enige tijd viel alles in, echter niet in het 'park' van de heuvel. Het zal elders in Europa niet vaak voorkomen dat deze soorten in één kijkerveld te zien zijn!

Zwarte Wouw (*Milvus migrans*)

Dit is een geregelde doortrekker, hoewel van deze soort zeker vaststaat dat hij sterk is afgenomen. De top valt in de tweede week van september, tot oktober trekt hij nog door. Het schijnt dat de Zwarte Wouw vroeger als broedvogel in Istanbul en omgeving zeer algemeen is geweest. In juni 1969 was er nog één nest met een halfwas jong in een iep voor de ingang van de Egyptische bazar, een zeer druk punt in het oude Istanbul. Thans trekken er 2.000 - 2.500 exemplaren over de Camlica's.

Rode Wouw (*Milvus milvus*)

Deze soort is veel minder algemeen, toch zeilden er in 1972 nog verscheidene exemplaren over ons heen.

Klekdieven (*Circus spec.*)

Hiervan zagen wij slechts enige tientallen. Zeer opvallend is de opwaartse vleugelstand als ze aankomen, zeilend tussen bijvoorbeeld wouwen of Wespendienven.

Gieren

De meest voorkomende is, zoals in Zuid-Europa te verwachten, de **Aasgier** (*Neophron percnopterus*), waarvan in 1971 meer dan 500 ex. overzeilden. Verscheidene malen kwamen Aasgieren vlak over de heuvel, zoals altijd een onvergetelijk schouwspel. Dat ook de **Vale Gier** (*Gyps fulvus*) niet volledig standvogel is, blijkt wel uit het feit, dat er meer dan 100 ex. over de Bosporus komen, waarvan het merendeel op één dag.

Bovenstaande opsomming geeft enigszins een beeld van de soorten die in redelijke, grote of zeer grote aantallen over de Camlica vliegen. Er is een lange lijst op te stellen van minder algemene soorten, die toch geregeld worden gezien. Hoewel geen zeilvlieger, zagen we bijvoorbeeld regelmatig Kraanvogels (*Grus grus*).

Zeldzame stootvogels zijn: enkele Visarenden (*Pandion haliaetus*), één

Keizerarend (*A. heliaca*), enkele individuen van de Sakervalk (*F. cher-rug*), Lannervalk (*F. biarmicus*) en Eleonora's Valk (*F. eleonora*). Eind september begint ook aan de Bosporus de trek van zangvogels op gang te komen, deze kan ook tot laat in de middag doorgaan. We zagen vooral veel Witte Kwikstaarten en Vinken, soms enorme vluchten Hout-duiven en Vlaamse Gaaien. Maar het zijn toch in de eerste plaats de zeil-vliegers waarvoor de liefhebber bereid is de reis naar Istanbul te maken. Als je op de Çamliça staat op een extreem goede trekdag en je ziet de grote aantallen vogels als een stomme film over je heen glijden of in een chaotisch geheel wederom schroeven, vraag je je verwonderd af hoe zoiets nog in 1972 mogelijk is. Dát het nog te zien is danken wij ongetwijfeld aan de oneindigheid van de Oosteuropese bossen en step-pen. Als je bij ondergaande zon zo'n ongelooflijk mooie vogel als een Slangenarend Anatolië ziet inzeilen, wens je hem het allerbeste voor zijn lange reis over Turkije, Libanon, de Negev naar Afrika. Je houdt je hart vast voor dat dier, dat geconfronteerd wordt met een leger van geweerdragers, vergiftigde prooien, klemmenzetters, hoogspanningslei-dingen, verzamelaars voor preparateurs en vogelparken en andere van-dalen. Misschien zal het wonder van de Bosporus ook eens historie worden, want al zijn de aantallen nu nog groot, ze kunnen ten aanzien van het verleden reeds klein zijn. Dit is zeker al het geval met de wouwen en de gierensoorten. Sinds enige jaren worden intensieve tellingen verricht, hoofdzakelijk door Engelse ornithologen. Tevens werd opgericht de 'Ornithological Society of Turkey', die o.a. reeds een soortenlijst van Turkse vogels uitgaf. Hierdoor zal het na een aantal jaren mogelijk zijn de balans op te maken van datgene dat nog over is van het Europese stootvogelbestand, althans voor zover het langs de Bosporus trekt.

● J. de Peer, Marie Koenenstraat 2, Zwolle

LITTERATUUR:

- Alléon, A. & J. Vian (1869): Des migrations des oiseaux de proie sur le Bosphore de Constantinople. *Rev. et Mag. Zool.* (2) 21: 258-273, 305-315, 342-348, 369-374, 401-409.
- Alléon, A. & J. Vian (1870): Des migrations des oiseaux de proie sur le Bosphore de Constantinople: nouvelles observations. *Rev. et Mag. Zool.* (2) 22: 81-86, 129-138, 161-165.
- Alléon, A. (1876): Catalogue des oiseaux observées aux environs de Constantinople. *Bull. Soc. Zool. France* 5: 80-116.
- Ballance, D. K. & S. L. B. Lee (1961): Notes on autumn migration in the Bosphorus and in the Aegean. *The Ibis* 103a: 195-204.
- Beaman, M. (1973): Bosphorus migration, autumn 1971. *Bulletin No. 8 of the Orn. Soc. of Turkey*: 3-4. Zie ook *Bird Reports* o.a. 1968-1969 van dezelfde Society en maart 1972, 208 pagina's: £ 1,50.
- Braun, F. (1901-1906): Ornithologisches aus Konstantinopel. *Orn. Monatsber.* 9: 164-165; 10: 6-7, 128-129, 170-172; 11: 20-21, 38-39, 65-69, 145-151; 12: 17-21, 79-81, 118-122, 179-183; 13: 60-62, 104-105, 130-133, 201-205; 14: 115-116.
- Nisbet, I. C. T. & T. C. Smout (1957): Autumn observations on the Bosphorus and Dardanelles. *The Ibis* 99: 483-499.
- Porter, R. (1969): Migration of Birds of Prey. *Birds of the World* part 6, vol. 2, 490-495.
- Porter, R. & I. Willis (1968): The autumn migration of soaring birds at the Bosphorus. *The Ibis* 110: 520-536.
- Steinfatt, O. (1932): Der Bosphorus als Landbrücke für den Vogelzug zwischen Europa und Kleinasien. *Journ. für Orn.* 80: 354-383.
- Wachenfeldt, T. von (1957): Fagelsträckket vid Bosporen nagra hostdagar 1957. *Var Fagelvärld* 17: 201-206.

Bij The Record Editorial Committee van The Royal Society of Birds (Foreign Section) is in 1971 verschenen de 'Check List of the Birds of Turkey', prijs 55 p., verkrijgbaar bij OST, c/o RSPB, The Lodge, Sandy, Bedfordshire, Engeland.

De Vereniging voor Vogelbescherming 's-Gravenhage en Omstreken' houdt van 5 september tot en met 19 september 1973 een excursie naar Istanbul en omgeving, waarbij ruime aandacht aan deze interessante trek zal worden geschonken. (zie 'De Lepelaar' no. 28, pag. 15 & no. 29/30, pag. 9). Voor inl. tel. 070 - 332913.